

ਨਾਵਲ

ਨਾਵਲ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੀ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਜਨਮ ਧਾਰ ਕੇ ਵੀ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਮੂਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਵਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਉਂ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਰਗਾ ਹੀ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿੱਚ ਲੈਂਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

‘ਨਾਵਲ’ ਸ਼ਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ Novel ਦਾ ਸਮਾਨ ਅਰਥੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਲਾਤੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ Novella ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਸੋਚੀ ਜਾਂ ਤਾਜ਼ਾ ਬੀਤੀ ਘਟਨਾ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦਾ ਅਰਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਚਿੰਤਕ Novella ਤੋਂ ਭਾਵ ਨਵਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਵਾਂ ਸਾਹਿਤ-ਰੂਪ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਨੋਵੇਲਾ’ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਪਰ ਨਾਵਲ ਤੋਂ ਭਾਵ ਅਜਿਹੇ ਰੂਪ ਤੋਂ ਹੀ ਮੰਨਣਾ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੀ ਇਸ ਵਿਆਪਕਤਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ, ਤਕਨੀਕੀ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਆਦਿ ਸਭ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ -

ਨਾਵਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਉਹ ਗੱਦ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਓਂਤਬੱਧ ਬਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇੱਕ ਜਾਂ ਕਈ ਪਾਤਰਾਂ ਨਾਲ ਵਾਪਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਵਾਲਟਰ ਸਕਾਟ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਵਲ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਪਾਤਰ ਅਜਿਹੇ ਹੋਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਹਰੇਕ ਗਲੀ ਦੇ ਮੋੜ 'ਤੇ ਦੇਖ ਸਕੀਏ। ਰਾਲਫ਼ ਫ਼ਾਕਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਨਾਵਲ ਕਲਪਨਾ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਗੱਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਉਹ ਮਾਨਵ ਜੀਵਨ ਦਾ ਗੱਦ ਹੈ। ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਕਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਾਉਣ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਨੇ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਗੱਦ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਘਟਨਾ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਦੇਣ ਦੀ ਕਲਾ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਵਲਕਾਰ ਮੁਨਸ਼ੀ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, “ਮੈਂ ਉਪਨਿਆਸ ਨੂੰ ਮਾਨਵ-ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਚਿੱਤਰ-ਮਾਤਰ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਮਾਨਵ-ਚਰਿੱਤਰ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਉਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਰਹੱਸਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣਾ ਹੀ ਉਪਨਿਆਸ ਦਾ ਮੂਲ ਤੱਤ ਹੈ।

ਨਾਵਲ ਦੇ ਤੱਤ

ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਹਿਤ-ਰੂਪ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੋਂਦ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੱਤ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਕਿਰਤ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਰਤ ਸਾਹਿਤਿਕ ਅਰਥ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੱਤ ਇਹ ਹਨ :-

ਕਥਾਨਕ :

ਕਥਾਨਕ ਨਾਵਲ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਗੱਦ ਤੇ ਪਲਾਟ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਕਥਾਨਕ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਥਾਨਕ ਅੰਦਰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਵਲਕਾਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਚੁਣ ਕੇ ਨਾਵਲੀ ਗੁੰਝਲਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਗੁੰਝਲ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਨਾਵਲ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਦਰ ਹਰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕਾਰਜ-ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਮਾਲੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਆਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਫੁੱਲ ਚੁਣ ਕੇ ਗੁਲਦਸਤਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਨਾਵਲਕਾਰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ ਚੁਣ ਕੇ ਇੱਕ ਕਥਾਨਕ ਜਾਂ ਪਲਾਟ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਥਾਨਕ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਈ. ਐਮ. ਫੋਰਸਟਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਰਾਜਾ ਮਰ ਗਿਆ ਰਾਣੀ ਮਰ ਗਈ’ ਸਧਾਰਨ ਕਥਾ ਹੈ ਪਰ “ਰਾਜਾ ਮਰ ਗਿਆ ਫਿਰ ਉਹਦੇ ਦੁੱਖ ਵਿੱਚ ਰਾਣੀ ਮਰ ਗਈ” ਇਹ ਕਥਾਨਕ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੇਵਲ ਕਥਾ ਵਾਲੀ ਤਰਤੀਬ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੀ ਕਾਰਨ-ਕਾਰਜ ਨਾਲ਼ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ।

ਗੱਦ ਜਾਂ ਕਥਾਨਕ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਖਾਸ ਨਿਯਮ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸਗੋਂ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਥਾਨਕ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਵਿਕੋਲਿਤਗੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਨਿਯਮਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ਼ ਨਹੀਂ ਜੋੜਦਾ-ਤੋੜਦਾ, ਸਗੋਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਹਾਰ

ਪਰੋਣ ਵਾਂਗੋ ਇੱਕ ਤਰਤੀਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੜੀ ਅਧੀਨ ਜੁੜ ਕੇ ਹਰ ਵਾਂਗੋ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਣ। ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਵੇਂ ਪਲਾਟ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਜੀਵਨ ਦਾ ਦਰਪਣ ਹੈ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਘਟਨਾਵਾਂ ਉੱਘੜ-ਦੁੱਘੜੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰਤੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਵਲ ਦੀਆਂ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਕੈਨਕੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਠੀਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਹਿਤ ਭਾਵੇਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈ ਕੇ 'ਜੀਵਨ ਵਰਗਾ' ਨਾਵਲ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਲਾਤਮਿਕ ਚੋਣ ਨਾਲ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਥਾਨਕ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਨਕਾਰਨਾ ਯੋਗ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕਥਾਨਕ ਦੀ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪਾਤਰ-ਉਸਾਰੀ:

ਕਥਾਨਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਾਤਰ-ਉਸਾਰੀ ਨਾਵਲ ਦਾ ਦੂਜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਨਾਵਲਕਾਰ ਕਥਾਨਕ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੇਵਲ ਬਿਆਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਗੋਂ ਕਥਾਨਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਪਾਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਪਾਤਰ-ਉਸਾਰੀ ਉਹ ਕਲਾਤਮਿਕ ਵਿਧੀ ਹੈ ਜੋ ਅਮੂਰਤ ਕਥਾਨਕ ਨੂੰ ਸਮੂਰਤ ਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਾਤਰ-ਉਸਾਰੀ ਨਾਵਲ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ ਹੈ।

ਪਾਤਰ-ਉਸਾਰੀ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸੂਚੇਤ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਾਵਲਕਾਰ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਰਾਹੀਂ ਸੰਜੀਵ ਸਰੂਪ ਦੇ ਸਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਕੀ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਵਿਵਹਾਰ ਰਾਹੀਂ ਅਸਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਪਰਤੋ ਸਿਰਜਦੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਜਗਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਅੰਦਰ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਪਾਤਰ-ਉਸਾਰੀ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਓਨਾ ਹੀ ਮਹਾਨ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿੰਨੀ ਸਫਲ ਉਹ ਪਾਤਰ-ਉਸਾਰੀ ਕਰ ਸਕੇਗਾ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਆਲੋਚਕ ਹਡਸਨ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਲਿਆ ਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਲਹੂ-ਮਾਸ ਦੇ ਬਣੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ।

ਸ ਉਪਰਿਕਤ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੀ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਰਗੀ ਝਲਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਣ। ਆਲੋਚਕ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਚਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ- ਪਹਿਲਾ ਗੋਲ ਪਾਤਰ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਚਪਟਾ ਪਾਤਰ। ਗੋਲ ਪਾਤਰ ਅਜਿਹੇ ਪਾਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਦ ਕਿ ਚਪਟੇ ਪਾਤਰ ਉਹ ਪਾਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਇੱਕੋ ਸਰੂਪ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰ-ਉਸਾਰੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਨਾ ਕੇਵਲ ਨਾਵਲ ਦੀ ਕਥਾ-ਵਸਤੂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਨਾਵਲ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥਕ ਸਰੂਪ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਯਥਾਰਥਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਾਰਤਾਲਾਪ :-

ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨਾਵਲ ਦਾ ਅਗਲੇਰਾ ਤੱਤ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨਾਟਕ ਜਿੰਨੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਫਿਰ ਵੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਖਾਰਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਪਾਤਰ-ਉਸਾਰੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਥਾਨਕ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੇਖਕ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ੀਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਥਿਆਰ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਚਿੰਤਕ ਨੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਖੇਪਤਾ, ਸੁਭਾਵਿਕਤਾ ਅਤੇ ਨਾਟਕੀਅਤਾ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪਾਂ ਦੀ ਰੋਚਕਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨਾਵਲ ਦੇ ਗਲਪ-ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਥਾਨ ਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਤਰ, ਕਿੱਤੇ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਯੋਗਤਾ ਆਦਿ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਥਾਨਕ ਰੰਗਣ :

ਸਥਾਨਕ ਰੰਗਣ ਨਾਵਲ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੁਣ ਹੈ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਸਮੇਂ ਸਮੁੱਚੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂ-ਖੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ

ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ, ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ, ਆਚਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਆਦਿ ਨਾਲ ਨਹੀਂ-ਮਾਸ ਦਾ ਗਿਣਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਥਾਨਕ ਰੰਗਣ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਥਾਨਕ ਰੰਗਣ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਨਾ ਕੇਵਲ ਦਿਲਚਸਪੀ ਅਤੇ ਰੋਚਕਤਾ ਵਧਦੀ ਹੈ ਸਗੋਂ ਪਾਠਕ ਦੀ ਆਮ ਵਾਕਫ਼ੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਸਥਾਨਕ ਰੰਗਣ ਨਾਵਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅੰਗ ਹੈ ਨਿਬੜਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਨਾਵਲ ਨਾਵਲਕਾਰ ਕੇਵਲ ਵਿਸ਼ਵਾਤਮਿਕ ਵੇਰਵੇ ਦੇ ਕੇ ਸਿਰਫ਼ ਸਥਾਨਕ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਕਰਦਾ ਰਹੇ। ਅਜਿਹੀ ਰੁਚੀ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਨਾ ਕੇਵਲ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ ਸਗੋਂ ਪਾਠਕ ਅਕੇਵਾਂ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਲੋੜ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਥਾਨਕ ਰੰਗਣ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਨਾਵਲ ਦੀ ਗਲਪੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਚਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ :-

ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦੀ ਕਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਨਾਵਲ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੁਯੋਗ ਸੁਮੇਲ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬੋਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਦੂਜੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਣ ਸਮੇਂ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ। ਨਾਵਲ ਅੰਦਰ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਹਿਮੀਅਤ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਸਿਰਜਦੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਫਿਰ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਅੰਦਰ ਲਿਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਰੁਚੀ ਨਿਆਇਬੀਲ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੀ ਰੁਚੀ ਨਾਲ ਨਾ ਕੇਵਲ ਨਿਆਇਬੀਲਤਾ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਸਗੋਂ ਨਾਵਲ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਘਟਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਚੋਣ ਸਮੇਂ ਲੇਖਕ ਦਾ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਾਵਲ ਦਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਖੰਡਿਤ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਸ਼ੈਲੀ :-

ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ੈਲੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਲੇਖਕ ਦਾ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਅੰਦਰ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀਗਤ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਵਰਨਾਨਤਮਿਕ ਵਿਧੀ, ਬਿਰਤਾਂਤਿਕ ਵਿਧੀ, ਚੇਤਨ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੀ

ਵਿਧੀ ਆਦਿ। ਲੇਖਕ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਧੀ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗਲਪੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਸ਼ੈਲੀਗਤ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਲੇਖਕ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਮਸਲਾ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਦੀ ਗਲਪੀ ਵਸਤੂ ਦਾ ਯੋਗ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੂੰ ਯੋਗ ਨਾਵਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਉਦੇਸ਼ :-

ਹਰ ਇੱਕ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰੂਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਰੀਰ ਬੇਜਾਨ ਅਤੇ ਬੇਅਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰਚਨਾ ਬੇਜਾਨ ਅਤੇ ਨਿਰਾਰਥਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰਚੇ ਗਏ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਮੰਨਣਾ ਯੋਗ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੀ ਰਚਨਾ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਤਕ ਮਹੱਤਵ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੈਨਰੀ ਜੇਮਜ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਵਲ ਲਈ ਕਿਸੇ ਉਦੇਸ਼ ਅਧੀਨ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੋਝੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀ ਬੜੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਰਲ ਤੇ ਸਧਾਰਨ ਵਿਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸਗੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਰਾਹੀਂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਨਾਵਲ ਦੀ ਹੋਂਦ ਉਪਰੋਕਤ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਤੱਤ ਸਾਰਥਕ ਅਤੇ ਨਿਯਮਿਤ ਪੈਟਰਨ ਵਿੱਚ ਜੁੜਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਹੀ ਉੱਤਮ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਤੱਤ ਦੇ ਅਸਾਂਵੇਂਪਣ ਨਾਲ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕਤਾ ਉੱਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਖੇਰੂੰ-ਖੇਰੂੰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਨਾਵਲ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ

ਭਾਵੇਂ ਨਾਵਲ ਦੀ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਾਰ-ਵੰਡ ਕਰਨੀ ਔਖੀ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਵਲ ਦੀਆਂ ਰੂਪ-ਚੋਣ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਨਿਭਾਅ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਨਾਵਲਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :

ਤਲਿਸਮੀ ਨਾਵਲ, ਜਸੂਸੀ ਨਾਵਲ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਨਾਵਲ, ਸਮਾਜਿਕ

ਨਾਵਲ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ ਨਾਵਲ, ਚੇਤਨਾ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਵਲ ਜਾਂ ਆਂਚਲਿਕ (ਇਲਾਕਾਈ) ਨਾਵਲ। ਨਾਵਲੇਟ ਜਾਂ ਲਘੂ-ਨਾਵਲ ਵੀ ਨਾਵਲ ਦਾ ਇੱਕ ਭੇਦ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਨਾਵਲ ਲਿਖਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਸਨ। ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਵਕੀ ਨੰਦਨ ਖੱਤਰੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚੀ ਗਈ ਨਾਵਲੀ ਲੜੀ 'ਚੰਦਰਕਾਂਤਾ' ਬੜੀ ਰੁਚੀ ਨਾਲ ਪੜੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਡਾ. ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਸ਼ਰਾਬ ਕੌਰ' ਨਾਵਲ ਲਿਖਿਆ ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਨਾਵਲ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਈ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ ਪਰ 'ਸੁੰਦਰੀ' ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦਾ ਪਿਤਾਮਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦੇ 'ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਪੀ', 'ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ', 'ਇੱਕ ਮਿਆਨ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ' ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਵਲ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਰੂਲਾ ਦਾ 'ਪਿਉ-ਪੁੱਤਰ', ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਦਾ 'ਇੱਕ ਦਿਲ ਵਿਕਾਊ' ਹੈ, ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ ਦਾ 'ਹਾਣੀ', ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦਾ 'ਮੜੀ ਦਾ ਦੀਵਾ', ਨਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ 'ਇੱਕ ਸਰਕਾਰ ਬਾਝੋਂ' ਆਦਿ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਾਵਲ ਹਨ। ਇਸਤਰੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਅਜੀਤ ਕੌਰ, ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਉਲੇਖ ਯੋਗ ਹਨ। ਰਾਮ ਸਰੂਪ ਅਣਖੀ ਦਾ ਨਾਵਲ 'ਕੋਠੇ ਖੜਕ ਸਿੰਘ', ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗਾਂਧੀ ਦਾ 'ਤੱਤੀ ਹਵਾ' ਬਹੁਤ ਚਰਚਿਤ ਨਾਵਲ ਹਨ। ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ ਦਾ 'ਐਨਿਆਂ 'ਚੋਂ ਉਠੋ ਸੂਰਮਾ', ਅਤੇ ਕਰਮਜੀਤ ਕੁੱਸਾ ਦੇ ਦੋ ਨਾਵਲ 'ਰੋਹੀ ਬੀਆਬਾਨ' ਤੇ 'ਰਾਤ ਦੇ ਰਾਹੀ' ਵੀ ਚਰਚਾ ਦੇ ਪਾਤਰ ਨਾਵਲ ਹਨ।